



מגדר | כתב עת למגדר ופמיניזם | גיליון 2 | רשימות

חנה הרצוג | מגדר, מדידה ומדיניות: מדד המגדר כאסטרטגיה לשינוי חברתי

תקציר

ב-9 בנובמבר 2013 השיק "שוות – המרכז לקידום נשים בזירה הציבורית", מכון ון ליר, מדד מגדר הבוחן מגמות בהתפתחות אי-שוויון מגדרי בישראל. המדד מציג אי-שוויון לאורך זמן בין נשים לגברים בתחומים שונים. היוזמה לפיתוח מדד המתעד ומנטר את מצב המגדר והשינויים החלים בו באה מתוך המחויבות של "שוות" לרעיון של הטמעת חשיבה מגדרית כאסטרטגיה כוללת לקידום מעמדן הדמוקרטי והאזרחי של נשים מקבוצות שונות. עמדה זו מבקשת להוציא את סוגיית אי-השוויון המגדרי מתחום אחריותן הבלעדית של הנשים ולנסח מחדש בתור תפיסת עולם חברתית כללית הנוגעת לגברים ולנשים כאחד, ולסדרי החברה בישראל בכלל. "שוות" שם לו למטרה להפוך את המושגים של שוויון מגדרי לחלק בלתי נפרד מן החשיבה והפעולה של קובעי המדיניות והמתכננים בתחומי החיים השונים. הבאת המבט המגדרי לניתוח חברתי, כלכלי, פוליטי ותרבותי מבקשת לאתגר את הסדר הדומיננטי המדיר נשים, ולכלול את עולמן, צורכיהן וניסיון חייהן של נשים ממגוון מקומות וקבוצות בסדר החברתי כחלק בלתי נפרד ממנו.

* המאמר הוא גרסה מורחבת של מאמר המבוא של מדד המגדר (הרצוג, 2013). תודות לחברתי בהנהלת "שוות", נעמי חזן, הדס בן אליהו ורונה ברייר, על שותפות מדהימה. הערכה ותודה להגר צמרת קרצ'ר ולצוות שעבד עמה בפיתוח המדד, למכון ון ליר ולקרנות שתמכו בפיתוח ופרסום המדד: קרן דפנה, UNWOMEN, קרן פרידריך אברט, קרן הדסה וקרן הנשים היהודיות בקהילת בוסטון.

ידע, כוח וחשיבה פמיניסטית

מדד המגדר מציב על סדר היום החברתי את מצב המגדר. כשמו כן הוא, כלי המבקש לתת תמונת מצב של עומק ורוחב אי-השוויון המגדרי. מדד המגדר מצטרף לשורה ארוכה של מדדים קיימים, ולכאורה יש מקום לשאול מדוע יש צורך בעוד מדד. אלא שדווקא שאלה זו מדגישה את חשיבותו, שכן מדד המגדר בא להשלים חסר בעולם המדדים. מדדים רבים עוסקים בתופעות חברתיות במושגים מכלילים וכלליים. מדד מגדר נפרד מביא למודעות ציבורית את העובדה שחלק ניכר מהמדדים הקיימים הם עיוורי מגדרים. אחד הביטויים לעיוורון המגדרי ברבים מהמדדים הקיימים הוא היעדר פילוח של נתונים על ציר המגדר – גברים נשים. עיוורון מגדרים משמעו התעלמות מהבדלים ומאי-שוויון. לא ניתן לדבר על תופעה אם היא לא הוכרה, לא שוימה (ניתן לה שם) ולא תועדה.

יש הטוענים ש"החברה הישראלית כימתה את עצמה לדעת" (חקק, קסן וקרומר-נבו, 2011). ודאי שאין זו תופעה ייחודית לישראל. העולם המודרני מתעד את עצמו בתהליך מתמיד של מידוע – מידע ההופך למדע – של תחומי חיים רבים המתוארים ומנותחים באמצעות נתונים סטטיסטיים. "הרצון לדעת", הרעב למידע, בלשונו של פוקו, מאפיין את החשיבה בת זמננו (פוקו, 2005: 16). מדע הסטטיסטיקה מייצר קטגוריות הממיינות את האוכלוסייה ומכמתות אותה לפי אפיונים שונים. קטגוריות חברתיות אלה נתפסות כעובדות חברתיות והן משפיעות על האופן שבו מוגדרות תופעות חברתיות. הסימון, התיאור, המיון וייצור הקטגוריות לא רק ממסגרים את התופעה ובכך מעניקים לה משמעות, אלא גם הופכים את הפרטים לאובייקטים של ניתוח (פוקו, 1996). כך הידע הסטטיסטי הופך לכוח, במרבית המקרים בידי קבוצות דומיננטיות. כוחה הפוליטי של הסטטיסטיקה נובע מכך שהיא נתפסת כאובייקטיבית, מדעית, לא-אישית והוגנת, טוענת לייבול (2011). הטענה הרווחת היא שהכוח הזה נתון בעיקר בידי הממשל והאדמיניסטרציה המשתמשים בו לניהול אוכלוסיות ופיקוח עליהן, למשל, תוך שימוש בנתונים על שיעורי לידה, תמותה, פרייון, עוני, לצורכי קביעת מדיניות והקצאת משאבים. קרמפף (2011) הסוקר את ההתפתחות ההיסטורית של הידע הסטטיסטי, טוען שקשה לתאר את החברה כפי שאנו מכירים אותה כיום ללא השימוש בידע הכמותני-המספרי. המשוואה ידע/כוח שטבע פוקו הובילה למחקרים רבים החושפים את כוחה של הסטטיסטיקה וכוחו של הידע ככלי בידי קבוצות דומיננטיות (לדוגמאות ראו בקובץ של חקק, קסן וקרומר-נבו 2011). עיוורון מגדרי הקיים במדדים הסטטיסטיים השונים כמו גם בקרב מקבלי החלטות וקובעי מדיניות, הוא אחד הביטויים לאופנים שבהם קטגוריות סטטיסטיות הופכות למנגנון המתעלם מנשים, מדיר אותן ואת הידע של הנשים על הנשים.

שרה מילס (2005) בספרה על מישל פוקו מדגישה את תפיסתו שהכוח מצוי לא רק בידי המדינה או קבוצות דומיננטיות, אלא הוא מחלחל לכל היחסים החברתיים, הוא מתקיים בחיי יומיום, ברשת של יחסים הפזורים ברחבי החברה. יחסי הכוח הם מרובים, והם לובשים צורות שונות ובאים לידי ביטוי ביחסים בתוך המשפחה כמו גם במוסדות השונים. שעתוק יחסי הכוח דרך שיחים דומיננטיים הופך גם את חסרי הכוח לחלק מתהליך השתיקה וההשתקה. אולם פוקו לא עסק בכוח רק כגורם דכאני.

לטענתו "היכן שישנו כוח יש התנגדות" (פוקו, 1996: 66). הוא טען שבכוח יש גם גורם פרודוקטיבי, משחרר, יש אפשרות בתוך מערך כוח נתון לפתח אסטרטגיות שונות של חתרנות, התנגדות ומחאה כמו גם ערעור על המרכיבים הנתפסים כמובנים מאליהם בחברה נתונה. הקבוצות השוליות, המוכפפות, המודרות, יכולות לקחת חלק במערך של ידע/כוח, בין היתר, באמצעות אתגור הידע עליהן ויצירת ידע משלהן. ממקום זה מתבהרת התשובה לשאלה שפתחנו בה, למה מדד מגדר. המטרה היא להציע את המבט המגדרי, לייצר את הידע מתוך ניסיון הנשים, להרחיב את המבט לרשת היחסים הפזורים ברחבי החברה ולשאול על מרחב אתרים חברתיים שבהם מתקיימים יחסי כוח בין גברים ונשים ובהצטלבויות בינם לבין מעמד, אתניות, לאום, מצב משפחתי וכד', Choo and Ferree, (2010).

מול הביקורת הנוקבת הנשמעת כלפי מדע הסטטיסטיקה ככלי לשליטה וניהול אוכלוסייה, אנו מבקשות לטעון שלא המדע הוא הבעיה, אלא מה מקור הידע הבונה את המדע, ואיזה שימוש נעשה בו. השאלה שצריכה לעמוד על סדר היום אינה אם צריך נתונים סטטיסטיים, אלא יש לשאול מי מגדיר אילו נתונים, לאילו מטרות, למי ולמה הם מיועדים. מדד המגדר, במקום להשאיר את הכוח בידי הקבוצות הדומיננטיות הקובעות את כלי המדידה ואת האינדיקטורים הרלוונטים לבדיקה, טוען שנשים ממיקומים שונים צריכות לקבוע כיצד למדוד את חייהן,¹ והוא חושף את ההטיות המגדריות באופן שבו מובנות קטגוריות חברתיות ומציע לחשוב על דרכים אחרות מה לכמת וכיצד כדי לבחון את מצב המגדר. בעקבות סנדרה הרדינג (Harding, 1986, 1993), פמיניסטית ופילוסופית פמיניסטית של המדע, נטען שמדד המגדר מציג אובייקטיביות חזקה, שכן הוא מאפשר לכלול הגיונות חיים שונים בלב השיח והממדע, ומכאן בקרב מקבלי ההחלטות וקובעי המדיניות.

ייחודו של מדד המגדר

תשובה שנייה לשאלה למה מדד מגדרי, טמונה בייחודו של מדד זה ובחדשנותו. בשונה ממדדים מגדריים קיימים המתמקדים בהשוואה בין מדינות ובתוך כך מתבססים על השוואה של מספר תחומים בודדים, מדד המגדר הנוכחי פניו מופנות לבדיקה מעמיקה של מצב המגדר בתוך המדינה. הוא אינו מסתפק במספר מצומצם של תחומים לבדיקת מידת האי-שוויון אלא מבקש להרחיב בהתמדה את מרחבי החיים שייכללו במדד. בנוסף, כל תחום נבחן על ידי מספר אינדיקטורים, והמטרה גם כאן היא להרחיב את האינדיקטורים המרכיבים את המדד בכל תחום, תוך דגש לא רק על גיוון תחומי חיים, אלא גם על ניסיון חייהן של נשים המצויות במגוון מיקומים חברתיים, וזאת מתוך העמדה הביקורתית שאין קטגוריה אחת ואחידה המגלמת את הניסיון האנושי המגוון של הנשים, ויש לבחון אותו מול הנתונים על הגברים. מנעד רחב של נתונים, מתחומי חיים שונים, המתייחסים לעבר ולהווה, כמו גם

¹ לכך נדרשים ללא ספק מחקרים איכותניים כמקור לידע אלטרנטיבי.

נתונים על קבוצות שונות של אוכלוסיות נשים ובהמשך עדכון מתמיד של הנתונים, מאפשרים לתת תמונה רחבה ומעמיקה על מצב המגדר. המדידה החוזרת, לאורך זמן, מצביעה על כיוון התפתחות המצב, בין שעל החמרה ועלייה בבביטויי אי-השוויון ובין שעל שיפורם. ככזה הוא יכול לשמש מצפן מדיניות למקבלי החלטות, לגורמים ממשלתיים וציבוריים, ולעמוד לרשות ארגונים אזרחיים ובכללם ארגוני נשים.

בניגוד למרבית המדדים הקיימים המופנים למדינות מתפתחות, מדד המגדר של ישראל מופנה פנימה ובוחן את אי-השוויון בתוך המדינה המגדירה עצמה כמדינה מפותחת. בעוד שמרבית המדדים נוטים להתכנס למושג אחד של מגדר, גברים לעומת נשים, אנו מבקשות במדד המגדר להרחיב את המבט לרשת היחסים הפזורים ברחבי החברה ולשאל על מרחב אתרים חברתיים שבהם מתקיימים יחסי כוח בין גברים ונשים ובהצטלבויות (intersection) בינם לבין מעמד, אתניות, לאום, מצב משפחתי וכד' (Choo and Ferree, 2010). הצטלבויות שאינן ניתנות לרדוקציה למרכיביהן, אלא מייצרות במפגש ביניהן תופעה חדשה.² נשים כגברים אינם קטגוריה אחידה, ויש חשיבות רבה בבחינתה של מידת השוויון ביניהם בתוך כל קטגוריה בהקשרים שונים. ההתייחסות לתחומים שונים ולאנדיקטורים שונים היא כאל אנדיקטורים המעצבים (formative) את המבנה הממוגדר. לכן אין כוונת המדד להסתפק בקטגוריות השגורות למדידה בשיח המדדים, אלא לשמש חיישן רגיש לתנאים משתנים ולחשוב על אנדיקטורים חדשים שצומחים מתוך ניסיון הנשים.

הטמעת חשיבה מגדרית – העתקת האחריות לשינוי מהנשים לחברה בכללה, למדינה ולמוסדותיה

התנועה הפמיניסטית מראשיתה התמודדה עם השאלה מהם הכלים הנדרשים למיגור אי-השוויון המגדרי ובאילו תחומים יש להתמקד. התנועה הפמיניסטית הילכה ועדיין מהלכת בדרכים שונות, ממאבק על זכות הצבעה לנשים, תביעה לשינוי בדפוסי חברות, דרך חקיקה מתקנת וקריאה להשתלבות בשוק העבודה, הקמת קבוצות העצמה, וכלה בביקורות רדיקליות. כל אחת מהדרכים הביאה להישגים ושינויים. אולם בפועל מרביתן דרשו או נאלצו להשתלב במערכים חברתיים קיימים (קמיר, 2002; רימלט, 2010). בשיח הדומיננטי האחריות להשתלבות הוטלה על הנשים. הביקורת על אי-השתלבות הפנתה אל הנשים "שלא עושות מספיק". באופן פרדוקסלי, גם התנועות האזרחיות החוץ-פרלמנטריות שקראו תיגר על הסדרים הקיימים, השאירו לא אחת את האחריות לפעילות ולשינוי בידי הנשים. ארגוני הנשים נכנסו ליותר ויותר תחומי עשייה חברתית המסייעת לנשים והמכוונת לקידומן. עשייתם בעידן ההפרטה שחררה, במידה רבה, את המדינה ממחויבות זו (Herzog, 2011).

² תפיסה זו מאתגרת את השיח שדיבר במושגים של דיכוי כפול או משולש כשדובר בקבוצות מוחלשות, ולכן אפשר היה לבדוק מה השונות המוסברת על ידי כל מרכיב. לא מדובר בחיבור או בגיבוב של דיכויים זה על גבי זה, אלא בצומת שבו נפגשים דיכויים שונים והמפגש מייצר מציאות אחרת, תופעה מורכבת, חדשה, השונה מסך מרכיביה.

האסטרטגיה של הטמעת חשיבה מגדרית אינה מייצרת את הדרישות לחקיקה לקידום צדק מגדרי, גם לא את הציפייה של השתלבות נשים בכל תחומי החיים, וגם לא את תרומתה האדירה של החברה האזרחית בכלל והפמיניסטית בפרט. אלא שהיא מבקשת להגדיר מחדש מה דורש שינוי, ומי הם האחראים לקידום שוויון מגדרי.

הטמעת חשיבה מגדרית כאסטרטגיה לקידום שוויון מגדרי עלתה לראשונה בוועידת הנשים השלישית של האו"ם בניירובי ב-1985, אולם זכתה להכרתה הפומבית בוועידה הרביעית שהתקיימה ב-1995 בבייג'ינג כשאומצה על ידי על המדינות החברות באו"ם. המדינות החברות באו"ם אימצו תוכניות פעולה שונות המכוונות להטמעת חשיבה מגדרית, ועיקרן קידום הערכה מגדרית של חקיקה, ומדיניות וחיוב הרשויות האחראיות לאיסוף נתונים סטטיסטיים ולניתוחם, לאסוף נתונים על בסיס של מין וגיל כדי לשקף הבדלים בין גברים ונשים בהקשרים חברתיים שונים.³ זוהי אסטרטגיה הקושרת בין איסוף נתונים לקבלת החלטות על מדיניות, ובין ביקורת ועשייה לשם שינוי.

מטרת האסטרטגיה של הטמעת חשיבה מגדרית היא להפוך את המושגים של שוויון מגדרי לחלק בלתי נפרד מן החשיבה והעשייה החברתית על תחומיה וגווניה השונים. זוהי אסטרטגיה הנדרשת לחשיפה של הסדרים בלתי שוויוניים, התובעת הכרה של המערכות החברתיות השונות במנגנונים החוסמים, מפלים ופוגעים בנשים והחותרת לשינוי מערכתי ולשבירה של חסמים מגדריים פורמליים ובלתי פורמליים. כלומר, זוהי דרישה מהזרם המרכזי של החברה והתרבות (ומכאן המושג באנגלית gender mainstreaming) לחשוף את הנחות היסוד המגדריות שלו ולשנות אותן. זוהי אסטרטגיה המתמקדת בשינוי תפיסתי ביחס למבני העומק החברתיים המוצגים כאוניברסליים, אך בהיותם עיוורי מגדר אינם מאפשרים שוויון הזדמנויות לגברים ולנשים. יתרה מכך, אסטרטגיה זו מכוונת ליצירת הסדרים המאפשרים שינוי מערכות חברתיות והפיכתן לנגישות לנשים וגברים כאחד. משמעותה יצירת תרבות ארגונית רגישת מגדר, שבה בכל שלב של תכנון וקבלת החלטות תישאל השאלה האם וכיצד זה משפיע על נשים וגברים, ותינתן הדעת לפיתוח המענים המתאימים לצרכים השונים כדי לקדם ולממש את התביעה לשוויון מגדרי.

כיצד תורם המדד להטמעת חשיבה מגדרית?

לב המדד הוא הסימון, ההצבעה על תופעה וכיווני התפתחותה. הוא כלי שתפקידו לשרת מתכננים, מקבלי החלטות, אנשי ממשל כמו גם ארגונים אזרחיים העוסקים בתופעה הנמדדת. בהיעדר נתונים, חסר הבסיס הראשוני להפעלת האסטרטגיה של הטמעת חשיבה מגדרית. מכאן, שעצם קיום מדד

³ המשמעויות התיאורטיות והמעשיות של הטמעת חשיבה מגדרית נתונות במשא ומתן מתמיד על משמעות ואופני מימוש גם בקרב חוקרות וגם בקרב פמיניסטיות (ראו: Walby, 2005; Verloo, 2006; וכן סקירה קצרה, שטיינברג, 2012: 46-

נפרד הוא זרז ומנוף לדרישה להרחבת המידע המגדרי. הרחבה זו אפשרית באמצעות דרישה מהגופים המייצרים נתונים לאסוף ולעבד נתונים דרך הפריזמה המגדרית; תביעה מהמשרדים הממשלתיים ומהלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הגוף המרכזי המופקד על איסוף נתונים בישראל, ליזום איסוף נתונים שיטתי בתחומים שונים הרלוונטיים להבנת המצב המגדרי שעליהם כלל לא נאספים נתונים. התביעה לקבל נתונים מגופים ממשלתיים מאפשרת לעורכות המדד לפתח את המדד ככלי שיכול לשמש את גופי הממשל השונים, וכתוצאת לוואי היא גם מעודדת תרבות של שקיפות שהיא תנאי בסיסי למנהל תקין בחברה דמוקרטית.

איסוף נתונים והצגת תמונת מצב עדכנית אינם הסבר, אך כוחם בפוטנציאל ליצירת דיון ציבורי. הם מעוררים את הצורך לחקור, להבין, להסביר ולהתמודד עם הסיבות והתנאים ליצירת אי-השוויון והתנאים לצמצום. יתר על כן, לא ניתן לעקוב אחר תופעה אם לא מכירים בקיומה. ברגע שממדיה נחשפים והיא נמדדת ומסומנת, ההתמודדות אפשרית.

מדד מגדר הוא אפוא כלי לניטור של הגופים המייצרים נתונים, אך לא פחות מכך, של כל הגופים הקשורים בדרכים שונות לקביעת המדיניות ולעיצוב המצב המגדרי. לבסוף, הניטור הוא בסיס לפיתוח אסטרטגיות לשינוי. שכן ההצבעה על אי-שוויון מגדרי מאפשרת תביעה לבחינת המנגנונים שמייצרים אי-שוויון ומקבעים פערים מתמשכים בין גברים ונשים, או המאפשרים צמצום פערים.

תרומה ייחודית וחדשנית נוספת של המדד היא שאין הוא מסתפק במדידה מפורטת של מרכיבי המדד, אלא מציע מבט רחב על כל המדדים וכל האינדיקטורים ומתבטא בציון כולל למידת אי-השוויון. במילים אחרות, המדד מספק מבט מרובה פנים, המושג באמצעות בדיקה שיטתית של הנתונים והרחבתם לאורך שנים כדי לבחון כיווני התפתחות בכל תחום ובכל אחד ממרכיביו, אך בו בזמן הוא מצביע על תמונה כוללת על מצב אי-השוויון, בבחינת השלם הוא יותר מסך חלקיו. הוא מצביע על עומק ההגיונות הממגדרים המצטרפים לתמונה כוללת של מצב המגדר. המדד בשני מרכיביו – הפירוט הרב מזה והמבט המצרפי מזה – יכול לשמש כמצפן מדיניות למקבלי החלטות ולגורמים הממשלתיים והציבוריים במדינת ישראל, כמו גם לחברה האזרחית בכלל וארגוני הנשים בפרט.

ידע, כוח ועשייה פמיניסטית מקומית וגלובלית

בניית מדד חדש היא חלק מהמאמץ הקולקטיבי של הנשים להיות שותפות בייצור ידע חלופי, כי ידע הוא כוח. הידע הפמיניסטי מרחיב את מבט המחקר אל חיי היומיום והניסיון האנושי (Smith, 1974), הוא מבטל את הגבולות בין ידע שנוצר באקדמיה לבין ידע הנוצר בהתנסויות היומיומיות של אנשים, והוא הופך את הניסיון האנושי למקור של ידע. התביעה לידע אחר יוצרת לא רק מציאות חברתית אחרת, אלא גם מציאות פוליטית אחרת. מתוך עמדה זו המדד אינו רק כלי המוצע למקבלי החלטות ומקצי משאבים, אלא הוא גם כלי להטמעת חשיבה מגדרית וגם כלי עזר לארגוני נשים ולארגונים לשינוי חברתי. לא פחות מכך, בתהליך בנייתו נעשה מאמץ מתמשך לכונן דפוסי חשיבה

ועבודה פמיניסטית שלא תייתר את העשייה העשירה שבשטח, אלא תהיה שותפה בחשיבה על דרכים לשיתוף פעולה והכרה בידע שנוצר באתרי הפעילות המגוונים של הנשים והתנועה הפמיניסטית בכללה.

עצם תהליך בניית המדד היה כשלעצמו תהליך של עשייה פמיניסטית.⁴ המדד עצמו פותח על ידי אנשי מקצוע בעלי מודעות פמיניסטית, אולם מה שמייחד את תהליך בנייתו הוא סיעור מוחות ודיאלוג בין אנשי מקצוע לבין נציגות ארגוני נשים בשטח. שיתוף השטח בחשיבה על האינדיקטורים ושכלול המדד נבע מתוך עמדת היוזמות, שידע צומח מלמטה והמדד חייב לשקף את הלכי הרוח של השטח והאופנים שאי-שוויון מגדרי נתפס ממיקומים שונים במרחבים החברתיים. השאיפה היא להמשיך בשיתוף פעולה זה כביטוי לתפיסה רחבה יותר, שעשייה של נשים בשטח היא מקור ידע, שריבוי של ארגונים בשטח – גם אם יש חפיפה ביניהם – אינו מייצר שום ארגון, נהפוך הוא. ככל שתגדל, תגוון ותתרחב העשייה הפמיניסטית, יתרחב הידע הפמיניסטי.

השלד של המדד והאפשרויות להרחיבו נדונו בסדנה של מייצרי נתונים, ובהם נציגי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, נציגים של גופי מחקר במשרדי הממשלה, וארגוני נשים. המטרה היתה לא רק לחשוף את המדד אלא בעיקר ללמוד וגם ללמד על החסר בנתונים רגישי מגדר, ולבדוק דרכים ליצירת נתונים חדשים. מהלך זה ממשיך גם לאחר פרסום דוח המדד הראשון ומתקיים בכמה מסלולים מקבילים: סיעור מוחות ושיתוף פעולה בין מפתחי המדד וצוות "שוות" לבין הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מפגש עם גופים אחרים מייצרי ידע כמו המשרד לביטחון פנים, תכנון מפגשי המשך עם נציגות ארגוני נשים. דפוסי העשייה הכוללים והמשתפים האלה הם דגם, ודאי לא יחיד, לעשייה פמיניסטית המבקשת להיות כוללת, משתפת, והיא נאמנה לתפיסה שידע צומח במיקומים שונים, ומבטלת היררכיה בין מקורות הידע כל זמן שהם מפנים את תשומת הלב לידע חדש ומכליל.

אחד המאפיינים של העשייה הפמיניסטית הוא שהיא מתנהלת ברשת קשרים בין הלוקלי לגלובלי. התנועה הפמיניסטית אופיינה כבר בראשיתה, בשליש האחרון של המאה התשע-עשרה, בהתארגנויות ברמה הארצית שיצרו קשרים עם ארגונים במדינות אחרות. ועידות הנשים של האו"ם, ובכלל זה ועידת ביג'ינג שקיבלה את ההחלטה על הטמעת חשיבה מגדרית, הן חלק ממה שברקוביץ (2003) מכנה "הגלובליזציה של זכויות אדם ושל זכויות נשים". לטענתה, שיח השוויון והזכויות משמש אמת מידה נורמטיבית, אך גם דרך למסגור המציאות ומתן משמעות. הוא מפנה את תשומת לבנו לתופעות חברתיות של אי-שוויון והרחבת פערים, וקורא לפעולות לתיקון המצב (עמ' 15).

יצירת מדדים בינלאומיים שיכילו גם את המאפיינים המקומיים, תואמת את רוח ועידות הנשים הבינלאומיות, המבקשות למנף את המאבק הפנימי בכל מדינה לשינוי יחסי כוח מגדריים באמצעות השמעת קול פמיניסטי המופנה לתוך החברה והמדינה, אך בו בזמן גם לשיתוף פעולה חוצה גבולות המטמיע את החשיבה המגדרית במנגנונים ובמוסדות הבינלאומיים. בתהליך בניית המדד בדקו

⁴ עשייה שאינה חפה מאי-הסכמות, תחרות ויחסי כוח, אבל מה שמחבר אותה זה החזון לכונן צדק מגדרי.

המומחיות שיטות מדידה שונות, כולל מדדי מגדר הקיימים בעולם כמו מדד SIGI – The Social Institutions and Gender Index של ה-OECD. בכנס ההשקה של המדד לקחו חלק אנשי מקצוע בארץ, נציגים ונציגות של ארגונים וציבורים שונים וכן נציגות של מדדים המפותחים בעולם. בסדנה שקיימנו אחרי הכנס נדונו שאלות תיאורטיות ומתודולוגיות הקשורות במדדים מקומיים וגלובליים. הלמידה המשותפת היתה הדדית. האורחות ד"ר Gaëlle Ferrant, כלכלנית המובילה את מדד SIGI הבוחן אי-שוויון במדינות מתפתחות, ופרופ' Donna Lee Bowen וד"ר Andrea den Boer, חוקרות מובילות של WomanStats Project האמריקאי האוסף נתונים משווים על נשים במדינות העולם, חלקו עמנו רעיונות מניסיון אך גם ציינו שהחדשנות של המדד הישראלי היא בת המרה למדינות אחרות. בשל המטרה לפתחו כמדד כללי, אך גם רגיש למייחד את המתרחש בחברה בישראל, הוא יכול לשמש מודל שיאומץ במדינות אחרות ככלי המאפשר להביא בחשבון את התנאים הייחודיים של כל מדינה, אך גם מאפשר השוואה בין מדינות.

מדד המגדר 2013 – מגמות בולטות

השלב הראשון של המדד כפי שהוא הושק ב-2013, בוחן שמונה תחומים, וכל תחום נבדק על ידי מספר אינדיקטורים, 31 אינדיקטורים בסך הכול, אשר השתנותם נבחנת לאורך הזמן. שמונת התחומים הם: שוק עבודה, אלימות כלפי נשים, מרכז מול פריפריה, החברה הערבית, עוני, השכלה, בריאות ופוליטיקה. גם בתחומים המקובלים למדידת אי-שוויון המדד בחן היבטים המדגישים ניסיון חיים של נשים. כך למשל, בשוק העבודה נבחן לא רק השכר אלא שיעור הנשים העובדות במשרה חלקית, שיעור הנשים הבלתי מועסקות מפני שהן עקרות בית על פי הגדרתן, שיעור הנשים המועסקות בענף ההייטק (הנחשב למיטיב לנשים ולמוביל במשק), שיעור עובדות הקבלן. המדד לא נותן משקלים שונים למרכיביו ולא קובע היררכיה בין המרכיבים, שכן קביעת ההיררכיה היא כשלעצמה כלי ממיין, משתיק, מסתיר ומכונן אי-שוויון. נקודת האפס שבה מתחיל המדד את ההשוואה הם נתוני 2004, ואלה בדוח הנוכחי נמדדו עד 2011 (כולל).

כאן בחרתי לציין את העובדות המחייבות תשומת לב. בתקופת המדידה ניתן להבחין בין שתי תקופות, האחת בין 2004 ל-2007, שבה היה גידול באי-השוויון המגדרי, והתקופה השנייה שבה המגמה משתנה ומסתמנת ירידה. במילים אחרות, אין מגמה עקבית לצמצום אי-השוויון המגדרי בשנים שבדק המדד, לא כשמסתכלים על האינדיקטורים השונים המרכיבים כל תחום, ולא במבט המצרפי. כאמור, בשנים 2004-2007 אי-השוויון העמיק, ומ-2008 עד 2009 ניכרת מגמת שיפור. אלא שמגמת שיפור זו אינה עוברת את נקודת הפתיחה של המדידה, 2004. בשנת 2010 שוב נרשמת מגמה בגידול אי-השוויון ונרשמה העמקה באי-שוויון בשוק העבודה, באלימות כלפי נשים, במדדי העוני ובפוליטיקה. מגמת ההרעה נבלמה וחל שיפור מועט ב-2011. עם זאת, גם במקומות

שבהם היה שיפור במצבן של הנשים, נשמר באופן שיטתי ההבדל בין גברים ונשים, בבחינת הרצפה עולה אך גם התקרה נוסקת.

נוכח הטענה הרווחת שאי-השוויון הוא רק עניין של זמן, שכן "הנשים איחרו להיכנס לתחום הציבורי", נוכח ההשתתפות הגוברת של הנשים בשוק העבודה ורמת ההשכלה הגבוהה של הנשים, ונוכח המציאות שבה התרחבה פעילות החברה האזרחית, ובעיקר הפעילות הפמיניסטית של ארגוני הנשים, השאלה שצריכה להישאל היא לא רק מה הם הכוחות הבולמים את אי-השוויון, אלא מה צריך להיעשות כדי לשפר באופן מהותי את מצב הנשים ולהשיג חוסן חברתי ושוויון שהם תנאי הכרחי לחברה דמוקרטית ולצדק מגדרי.

מקורות

- ברקוביץ, נ'. (2003). "גלובליזציה של זכויות האדם ושל זכויות נשים: המדינה והמערכת הפוליטית העולמית". תיאוריה וביקורת 23: 13 עמ' 48.
- הרצוג, ח'. (2006). "מיגדר". אורי רם וניצה ברקוביץ (עורכים). אי/שוויון. באר שבע: הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן גוריון בנגב. עמ' 200-207.
- חקק, י', קסן, ל', קרומר-נבו, מ' (עורכים). (2011). הכל מדיד? מבטים ביקורתיים על דירוג וכימות. באר שבע: הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
- זרעאלי, ד', פרידמן, א', דהאן-כלב, ה', הרצוג, ח', חסון, מ', נווה, ח', פוגל-ביז'אווי, ס'. (1999). **מין מגדר פוליטיקה**. תל אביב: קו אדום, הקיבוץ המאוחד.
- לייבלר, ע'. (2011). "על פירוקו של הלוויתן הסטטיסטי: דמוגרפיה פוליטית בימי ראשית המדינה". חקק,
- י', קסן, ל', קרומר-נבו, מ' (עורכים). **הכל מדיד? מבטים ביקורתיים על דירוג וכימות**. באר שבע: הוצאת הספרים של אוניברסיטת באר שבע. עמ' 171-215.
- מילס, ש'. (2005). **מישל פוקו**. תל אביב: הוצאת רסלינג.
- סקוט, וולך ג'. [1989] (2006). "מגדר: קטגוריה שימושית לניתוח היסטורי". באום ד', אמיר, ד', ברייר-גארב, ר', ברלוביץ, י', גריינימן, ד', הלוי, ש', חרובי ד', פוגל-ביז'אווי, ס'. **ללמוד פמיניזם: מקראה**. תל אביב, מגדרים, הקבוץ המאוחד, האגודה הישראלית ללימודים פמיניסטיים ולחקר המגדר. עמ' 327-356
- פוקו, מ'. (1996). **הרצון לדעת: תולדות המיניות**. תל אביב: הוצאת הקבוץ המאוחד. (2005). **סוד השיח**. תל אביב: בבל.

- קמיר, א'. (2002). **פמיניזם, זכויות ומשפט**. תל אביב. משרד הביטחון ההוצאה לאור, האוניברסיטה המשודרת.
- רימלט, נ'. (2010). **הפמיניזם המשפטי מתיאוריה למעשה**. חיפה: הוצאת הספרים של אוניברסיטת חיפה, פרדס הוצאה לאור.
- קרמפף, א'. (2011). "המטפיזיקה של העובדה: המדידה החברתית בפרספקטיבה היסטורית והשוואתית". חקק, י', קסן, ל', קרומר-גבו, מ' (עורכים). **הכל מדיד? מבטים ביקורתיים על דירוג וכימות**. באר שבע: הוצאת הספרים של אוניברסיטת באר שבע. עמ' 105-29.

- Choo, H. Y. and M. M. Ferree. (2010). "Practicing Intersectionality in Sociological Research: A Critical Analysis of Inclusions, Interactions and Institutions in the Study of Inequalities". *Sociological Theory* 28 (2): pp. 129-149.
- Herzog, H. (2011). "NGOization of the Israeli Feminist Movement: Depoliticizing or redefining Political Spaces?". Guy Ben-Porat and Bryan S. Turner (eds). *The Contradictions of Israeli Citizenship Land, Religion and State*, London and New York: Routledge. pp. 79-158.
- Smith, Dorothy E. (1974). "Women's Perspective as a Radical Critique of Sociology." *Sociological Inquiry*, 44. pp. 7-13.
- (1987). *The Everyday World as Problematic : a Feminist Sociology*. Boston: Northeastern University Press.
- Verloo, Mieke. (2005). "Displacement and Empowerment: Reflections on the Concept and Practice of the Council of Europe Approach to Gender Mainstreaming and Gender Equality". *Social Politics* 12 (3): pp. 66-344.
- (Ed.). (2007). *Multiple Meanings of Gender Equality: A Critical Frame Analysis of Gender Policies in Europe*. Budapest, New York: CPS Books Central European University Press.
- Walby, Sylvia. 2005. "Gender Mainstreaming: Productive Tensions in Theory and Practice." *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society* 12 (3): pp. 43-321.

Diamantopoulos, A. and Heidi M. Winklhofer. (2001). "Index Construction with

Formative Indicators: an Alternative to Scale Development". Journal of Marketing

Research, 38(2): pp. 77-269.

Latour, B. (2005). Reassembling the social: an introduction to actor-network-theory.

Oxford: Oxford University Press.